

FAGFORENINGERNES OPGAVER UNDER EN POLITIK, DER TILSIGTER FULD BESKÆFTIGELSE¹⁾

AF JØRGEN PEDERSEN

MAN plejer gerne at regne fagforeningernes opståen her i landet fra omkring 1870. Dette er for så vidt også rigtigt, som der ganske vist før den tid eksisterede foreninger af arbejdere, dog kun de faglærte, men organisationerne skiftede karakter omkring 1870. Tidligere havde sammenslutningerne hovedsageligt haft understøttende og selskabelige formål. Fra omkring 1870 blev deres hovedformål at styrke arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet, hovedsagelig opnåelse af højere løn, kortere arbejdstid og bedre arbejdsvilkår i det hele taget.

Endvidere er det karakteristisk, at foruden det almindelige, vi kan kalde det det forretningsmæssige synspunkt, gennem kollektiv optræden at styrke arbejdernes stilling overfor arbejdsgiveren, får fagforeningerne i denne periode, som vi nu er blevet vant til at kalde det, en ideologisk baggrund. Det er de sydfra kommende marxistiske teorier, som begynder at gøre sig gældende. I sidste instans tager disse teorier sigte på fuldstændig revolution af samfundet, men da de samtidig hævder, at arbejdsgiverne er i stand til at tilegne sig en stor del af arbejdsudbyttet, den såkaldte merværdi, altså at arbejdsgiverne under det kapitalistiske system er i stand til at betale arbejderne betydeligt mindre, end den værdi hans arbejde faktisk har for arbejdsgiveren, er det klart, at dette moment danner basis for en organisation, der med de tvangsmidler, der står til dens rådighed, kan fravriste arbejdsgiveren noget af dette af ham tilranede arbejdsudbytte.

Det er næppe sandsynligt, at datidens arbejdere, ikke engang deres førere, har forstået ret meget af disse indviklede marxistiske teorier, men i betragtning af den fattigdom, hvorunder arbejderne normalt levede, set i sammenhæng med den i hvert fald relative velstand, der normalt fandtes hos arbejdsgiverne, måtte en sådan teori lyde ganske plausibel og i hvert fald virke tiltrækkende på de pågældende arbejdere.

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 19. november 1951.

FAGFORENINGERNES OPGAVER UNDER EN POLITIK, DER TILSIGTER FULD BESKÆFTIGELSE¹⁾

AF JØRGEN PEDERSEN

MAN plejer gerne at regne fagforeningernes opståen her i landet fra omkring 1870. Dette er for så vidt også rigtigt, som der ganske vist før den tid eksisterede foreninger af arbejdere, dog kun de faglærte, men organisationerne skiftede karakter omkring 1870. Tidligere havde sammenslutningerne hovedsageligt haft understøttende og selskabelige formål. Fra omkring 1870 blev deres hovedformål at styrke arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet, hovedsagelig opnåelse af højere løn, kortere arbejdstid og bedre arbejdsvilkår i det hele taget.

Endvidere er det karakteristisk, at foruden det almindelige, vi kan kalde det det forretningsmæssige synspunkt, gennem kollektiv optræden at styrke arbejdernes stilling overfor arbejdsgiveren, får fagforeningerne i denne periode, som vi nu er blevet vant til at kalde det, en ideologisk baggrund. Det er de sydfra kommende marxistiske teorier, som begynder at gøre sig gældende. I sidste instans tager disse teorier sigte på fuldstændig revolution af samfundet, men da de samtidig hævder, at arbejdsgiverne er i stand til at tilegne sig en stor del af arbejdsudbyttet, den såkaldte merværdi, altså at arbejdsgiverne under det kapitalistiske system er i stand til at betale arbejderne betydeligt mindre, end den værdi hans arbejde faktisk har for arbejdsgiveren, er det klart, at dette moment danner basis for en organisation, der med de tvangsmidler, der står til dens rådighed, kan fravriste arbejdsgiveren noget af dette af ham tilranede arbejdsudbytte.

Det er næppe sandsynligt, at datidens arbejdere, ikke engang deres førere, har forstået ret meget af disse indviklede marxistiske teorier, men i betragtning af den fattigdom, hvorunder arbejderne normalt levede, set i sammenhæng med den i hvert fald relative velstand, der normalt fandtes hos arbejdsgiverne, måtte en sådan teori lyde ganske plausibel og i hvert fald virke tiltrækkende på de pågældende arbejdere.

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 19. november 1951.

Ikke desto mindre tør man sige, at disse teorier aldrig har været dominerende ved den politik, fagforeningerne har ført. For dem har det langt mere været det mere praktiske, at de, når de stod sammen, anvendte strejker og lignende tvangsmidler, faktisk var i stand til i visse tilfælde at tilkæmpe sig lønforhøjelser eller anden forbedring af arbejdsvilkårene.

Ganske vist slog mange strejker fejl, navnlig under dårlige konjunkturer, hvilket i reglen førte til stærkt frafald blandt medlemmerne, men man kunne dog stadig påpege enkelttilfælde, hvor lønforhøjelser var nået efter eller under trusel om arbejdsstandsning. Dette var navnlig tilfældet efter 1890, der tillige betegnede det tidspunkt, hvor de store arbejdersammenlutninger dannedes og konsoliderede deres stilling.

Vi kan således konkludere, at de moderne fagforeningers dominerende formål var at styrke arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet. Midlerne, der anvendtes, var kollektive forhandlinger med arbejdsgiverne, i sidste instans trusel om arbejdsstandsning, boykot og lignende, såfremt arbejdsgiveren ikke ville imødekomme de opstillede krav, eller såfremt arbejderne ikke ville finde sig i sådanne forringelser i arbejdsvilkårene, som arbejdsgiverne fra tid til anden under dårlige konjunkturer stillede.

Fagforeningernes øvrige aktivitet har været underordnet dette formål; den går ud på at give arbejderne solidaritets- og selvfølelse. At der samtidigt i kraft af hele dette røre, som denne bevægelse har skabt blandt arbejderne, er sket en betydelig kulturel højnelse af lønarbejderne, må nærmest anses for et biprodukt.

Har fagforeningerne løst den således stillede opgave, nemlig at opnå bedre lønvilkår gennem deres virksomhed?

Det er let nok at påvise, at der i den periode, de moderne fagforeninger har virket, er sket en overordentlig forbedring af arbejdernes levevilkår både med hensyn til lønnen og på anden vis. Hvor stor denne stigning har været, kan ikke angives med nogen større sikkerhed, men det kan anføres, at faglærte arbejdere lige før 1. verdenskrig af deres dagløn ville få omkring 75 % tilovers efter at have købt det budget, som de kunne have købt for deres løn i 1870. Siden da er der sket en yderligere stærk forbedring, hvis vi i stedet for dagløn regner med timeløn, gælder det vist nok, at en arbejder forud for sidste verdenskrig kunne købe omkring 2¾ gange så meget af de varer, der udgjorde hans budget omkring 1870. Da arbejdstiden imidlertid var reduceret en del, bliver fremgangen i den gode mængde, han kunne købe for sin indtægt, dog noget mindre.

Dertil kommer, at arbejderen fra at være en fortrykt og overset paria, der måtte tage sin hat dybt af for arbejdsgiveren, finde sig i at blive duttet eller udskældt eller blive afskediget uden motivering måske på grund af

meninger, som arbejdsgiveren fandt ubehagelige, er blevet en fuldstændig ligeberettiget borger i landet, hvis repræsentanter forhandler på lige fod med arbejdsgiverne og i klædedragt og kulturniveau, i mange tilfælde i indtægt og i hvert fald hvad angår politisk indflydelse står fuldt på højde med arbejdsgiveren.

Det er menneskeligt, at fagforeningernes ledere overfor deres medlemmer og andre forklarer hele denne uhyre fremgang som fagforeningernes værk, og selvom de undertiden skulle nære tvivl om rigtigheden heraf, vil ingen af den grund beskyldte dem for at have overskredet det noget modificerede sandhedskrav, som gælder, når der er tale om propaganda.

Hele denne fremgang er jo faktisk sket samtidig med fagforeningernes vækst og styrke, og går man ud fra den meget almindelige opfattelse, at når 2 ting sker samtidigt, er der en årsagsforbindelse mellem dem, er påstanden vanskelig at gendrive. Det kan let påpeges, at lønforhøjelser sjældent er sket på den måde, at arbejdsgiverne har henvendt sig til fagforeningerne for at få dem gennemført. Initiativet i så henseende er altid taget af fagforeningerne, derimod kan man nævne adskillige eksempler på, at arbejdsgiverne har krævet lønnen nedsat, og at fagforeningerne med større eller mindre held har modsat sig dette.

Imidlertid er det klart, at den lige nævnte opfattelse af årsagsammenhæng er meget primitiv og kan føre til stærk vildledende resultater. Den omstændighed, at smedens kone barsler, og at der samtidigt kommer et tordenskrald, er ikke noget bevis for årsagsforbindelsen mellem disse to fænomener. Man må faktisk spørge sig selv, hvorledes fagforeningerne skulle være i stand til at fremtvinge en højere løn? Man kan vel gå ud fra, at arbejdsgiverne i egen interesse vil købe arbejdskraft, så længe de har fordel deraf, og det vil de have så længe den merindtægt, de opnår ved at anvende endnu en arbejder, er større end hans løn. Hvis arbejds lønnen derimod ligger under den værdi, som arbejdskraften har for arbejdsgiveren, vil der opstå konkurrence om arbejdskraften mellem arbejdsgiverne, indtil lønnen har nået dette niveau. Man hævder undertiden, at der skulle herske en overenskomst mellem arbejdsgiverne om ikke at byde lønnen op, men bortset fra at sådan noget i enkelttilfælde kan påvises, måtte dette forudsætte, at arbejdsgiverne er en sluttet kreds, og det er i hvert tilfælde ikke rigtigt. I den periode, vi her har omtalt, og hvor den store forbedring i arbejds lønnen er sket, har det været enhver tilladt at optræde som arbejdsgiver, og det er klart, at hvis der var en sådan forskel mellem arbejds lønnen og arbejdskraftens værdi, altså stor fortjeneste ved at anvende arbejdskraft, ville der komme tilgang til de erhvervsdrivendes rækker.

Man kan ganske vist påpege, at der i større eller mindre grad kræves kapital for at optræde som erhvervsdrivende og efterspørge arbejdskraft, men sådan kapital har det været muligt i vidt omfang at opnå gennem

kredit og naturligvis så meget lettere, jo større fortjenstmulighederne ved at optræde som erhvervsdrivende har været.

Vil man gå mere erfaringsmæssig til værks, kan man også pege på, at den stærke forbedring i lønmodtagernes levestandard ikke er sket på de erhvervsdrivendes bekostning. Nogle hævder tværtimod, at disse får en større andel af kagen end tidligere, hvilket måtte forudsætte, at produktionen var steget mere end lønnen. Dette er dog næppe rigtigt, men i hvert fald er dybtgående undersøgelser ikke nødvendige for at påvise, at forbedringen ikke er sket ved at fravriste arbejdsgiverne noget, *men ved at hele produktionen er steget i den nævnte periode og under fredelige forhold stadig stiger.*

Nu kunne man naturligvis påstå, at denne stærke produktionsstigning, som utvivlsomt danner basis for alle samfundsklassers forhøjede levestandard, herunder også arbejderne, skyldtes fagforeningernes virksomhed. Noget rigtigt er der måske heri, og jeg skal senere komme lidt nærmere ind på spørgsmålet, men man kan dog påvise, at den økonomiske fremgang og hele levestandarden ikke på nogen måde er proportionalt med fagforeningernes magt.

Man kan således henvise til, at i U.S.A., hvor fagforeningerne ikke spillede nogen nævneværdig rolle før efter 1933, har den økonomiske fremgang såvel som velstandsniveauet for arbejderne ingenlunde været mindre, men snarere større end i Vesteuropa, hvor fagforeningerne har behersket arbejdsmarkedet i hvert fald siden omkring år 1900.

Med hensyn til U.S.A. er det nærliggende at påpege dette lands rigelige forsyning med naturlige hjælpemidler og påstå, at dette er årsagen til den høje levestandard, men dels forklarer det jo ikke fremgangen, og heller ikke at levestandarden har været høj hos såvel erhvervsdrivende som hos arbejderne, og dernæst kan man henvise til, at lande som Australien og New Zealand, der næppe er ringere forsynet med naturlige hjælpemidler i forhold til befolkningen end U.S.A., ikke har formået at opnå en levestandard eller et lønniveau, der svarer til U.S.A., til trods for at fagforeningerne i disse lande gennem mange år har været lige så stærke, om ikke stærkere end i Europa. Man kunne heraf fristes til at slutte omvendt, nemlig at fagforeningerne har virket skadeligt for den økonomiske fremgang, en slutning, som jeg for min del, dog skal afstå fra at trække.

Det vil således ikke være muligt på erfaringsmæssig basis at bevise, at den stærke økonomiske fremgang, specielt for arbejderne, skyldes fagforeningernes virksomhed. Den skyldes, at produktionen pr. arbejdstime er steget i denne periode. Dette hidrører fra menneskenes større viden og dennes anvendelse på produktionsmetoder og organisation. Uanset om man har fagforeninger eller ikke, har det vist sig, at en sådanne produktionstekniske fremskridt nødvendigvis må komme arbejderne til gode, i

reglen vist nok i større omfang end de kommer andre samfundsklasser til gode. Der er nemlig tegn på, at ikke blot er produktionen blevet stærkt forøget, men også at fordelingen samtidigt er blevet mere ligelig, og der er vel heller ikke noget mærkeligt i dette, eftersom menneskenes stærkere beherskelse af naturkræfterne gør disse mindre knappe og derfor svækker deres ejeres økonomiske stilling i forhold til menneskenes aktive indsats.

Vi kan måske formulere det således, at arbejdslønnen beror på produktionsudbyttet pr. arbejdstime, ikke på magtforholdet mellem parterne, og at fagforeningerne eller andre faktorer derfor kun kan øve indflydelse på lønnen gennem påvirkning af arbejdets produktivitet.

Har fagforeningerne været en faktor i produktivitetens stigning?

Man kan dernæst spørge, om der da er nogen sandsynlighed for, at fagforeningerne har været en faktor i produktivitetens stigning, altså i det økonomiske fremskridt.

Det må indrømmes, at den lige nævnte sammenligning mellem forholdene i U.S.A. og andre nye lande, som er befolket med europæere, og hvor fagforeningerne har været stærke, ikke taler for, at fagforeningerne skulle have en sådan positiv virkning. Jeg har imidlertid sagt, at jeg ikke uden indgående undersøgelse vil tage dette som et bevis for at fagforeningerne har haft en ugunstig virkning på produktionen. Jeg mener, at meget taler for, at fagforeningerne — i hvert fald i Vesteuropa — har virket som et incitament til større produktion. For det første kan fagforeningernes stadige krav om lønforhøjelser, nedsættelse af arbejdstiden m. v., og gennemtvindingen af disse krav under højkonjunkturer, samtidigt med at man har modsat sig reduktion under nedadgående konjunkturer, have virket som en pigkæp på studens nakke, hvor studen er arbejdsgiveren, der på grund af disse stadige pigkæpstik har set sig nødsaget til at anvende bedre teknik og arbejdsmetoder for at undgå økonomisk sammenbrud.

For det andet kan det tænkes, at den åndelige rejsning indenfor løntagernes kreds, som fagforeningerne utvivlsomt har fremkaldt, har forøget arbejdernes personlige dygtighed og effektivitet og derved medvirket til stigningen i arbejdsudbyttet og muliggjort en højere løn. Det skal dog ikke forties, at en endnu stærkere faktor formentlig har været den almindelige fremgang i oplysningen og hygiejnen i denne periode, og at der har været vekselvirkningsforhold mellem den økonomiske fremgang og såvel arbejdsgivernes som arbejdernes personlige kvalitet og effektivitet.

Når arbejderne af 1870 her i landet var en træskoklaprende og åndelig fortrykt masse, skyldtes dette næppe mangelen på fagforeninger, men derimod det lave tekniske stade, hvorpå samfundet den gang befandt sig.

Når arbejdskraften blev knap, d. v. s. lønnen steg, så voksede også arbejdsgivernes respekt for arbejderne og dermed disses selvfølelse og hele åndelige habitus, der igen virkede tilbage på deres ydeevne. Dette har vi talrige eksempler fra de senere år, hvor arbejdsløsheden har været borte. Se blot med hvilken respekt en husassistent omgås i dag i sammenligning med, hvad den var for 20 år siden, for ikke at tale om situationen, lad os sige omkring år 1900.

Har fagforeningerne ikke fremkaldt lønforhøjelse?

Man vil nu måske heroverfor spørge, om det virkelig er meningen at benægte, at de enkelte fagforeninger, f. eks. byggefagenes, gennem deres kampmetoder har fremkaldt forbedrede lønvilkår i sammenligning med, hvad de ville være uden fagforeningernes virksomhed, eller om jeg vil benægte, at fagforeningerne gang på gang har forhindret eller hæmmet løn- nedsættelser under nedadgående konjunkturer, eller om f. eks. de lønforhøjelser, der fandt sted her i landet fra omkring 1934 til trods for en betydelig arbejdsløshed, ville være sket uden fagforeningernes medvirken.

Jeg skal hertil svare, at jeg ikke på nogen måde vil benægte, at det f. eks. er lykkedes de københavnske byggefag gennem deres organisation at opnå højere lønninger i sammenligning med andre fag og heller ikke de øvrige forhold, jeg lige har nævnt, men uanset hvilke fordele disse specielle fag end måtte have opnået på grund af deres særlig stærke position på arbejdsmarkedet, da gælder det naturligvis, at det er den øvrige del af befolkningen, herunder lønarbejderne i andre fag, som har måttet betale så meget mere for husene som den forhøjede løn har nødvendiggjort, og dette gælder overalt, hvor en speciel gruppe opnår forhøjelser ud over de almindelige, men dernæst gælder det, at de nævnte øvrige lønforhøjelser eller forhindring af nedsættelser har bevirket et højere arbejdsløshedsniveau end det, man ellers ville have haft.

Arbejdsløsheden større i mellemkrigstiden end før 1914.

Det er karakteristisk for tiden før 1914, at der under højkonjunkturer herskede mangel på arbejdskraft eller i hvert fald ikke var nogen arbejdsløshed, men at der i mellemkrigsperioden også under højkonjunkturer fandtes en stor hær af permanent arbejdsløse. Dette er et udtryk for, at efter 1. verdenskrig opnåede fagforeningerne politisk en sådan magt, at de kunne fremtvinge tarifmæssige lønninger af en sådan højde, at der nødvendigvis måtte fremkomme en betydelig permanent arbejdsløshed.

Jeg vil altså ikke benægte, at fagforeningerne for deres *arbejdende* medlemmer kan opnå en højere løn, end den man ellers ville have, og at de har gjort dette navnlig i mellemkrigsperioden, men det sker uvægerligt på

bekostning af de arbejdsløse og samfundets øvrige grupper. Om der derved, alt taget i betragtning, herunder statens tilskud til arbejdsløshedsunderstøttelse og nedgang i indtægt hos de selvstændige erhvervsdrivende, skulle opstå en forhøjet totalindtægt for hele løntagergruppen, er tvivlsomt, men givet er det derimod, at det frembyder en fordel for det flertal blandt arbejderne, der ikke er udsat for væsentlig arbejdsløshedsrisiko. Man kan derfor drage endnu en konklusion, nemlig den, at fagforeningerne — foruden deres mulige indflydelse på den tekniske udvikling og på arbejdernes personlige effektivitet — tillige kan forhøje lønnen ved at holde en del arbejdskraft uden for beskæftigelsen og således koncentrere beskæftigelsen på de produktionsmidler incl. de arbejdsgivere, der er produktive nok til at betale den højere løn.

Mere udførligt kan man udtrykke det således: Man lader den ringeste ende af produktionsmidlerne, jord, maskiner m. v. ligge ubrugt, man lader de mindst duelige arbejdsgivere gå over i de arbejdssøgendes rækker, får derigennem en mindre totalproduktion og en del arbejdsløse, men en større produktion pr. time *for de beskæftigede*, der så til gengæld betaler de arbejdsløse nødtørftig understøttelse.

At dette harmonerer dårligt med den solidaritetsfølelse blandt arbejderne, som fagforeningerne ellers gør sig til talsmand for, er en sag, som jeg ikke skal blande mig i.

Det kan fastslås, at arbejderne gennem deres kamporganisation og deres kamptaktik har kunnet løse disse opgaver under de forhold, som har været herskende indtil 2. verdenskrig. Om man vil billige denne politik og mene, at dette resultat er af det gode, er et spørgsmål, som jeg ikke skal komme ind på. Det næste spørgsmål bliver derimod, hvorvidt fagforeningerne under de nu gældende samfundsmæssige tilstande kan fortsætte med denne politik eller hvilke andre opgaver, de kan løse.

Forudsætningerne for fagforeningernes hidtidige politik,

Den hidtil førte politik hvilede på 2 forudsætninger.

- 1) vekselløst på udlandet var faste og uforanderlige.
- 2) Der var intet program om fuld beskæftigelse. Arbejdsløshed kunne derfor tolereres og betragtedes nærmest som et naturfænomen, hvorved intet kunne gøres. I hvert fald var det en sag, som ikke vedkom det offentlige. Skulle noget foretages, måtte det være arbejdsmarkedets sag, f. eks. at tilpasse lønnen.

Den første af disse forudsætninger (de faste vekselløst) var ensbetydende med, at priserne i indlandet var bestemt af udlandets priser, når betalingsforholdene overfor udlandet skulle opretholdes. Under disse forhold var en lønstigning mulig i 3 tilfælde. Den var mulig, når lønnen

i udlandet steg, for derved bedredes det danske erhvervslivs konkurrenceevne og kunne uden ændringer i beskæftigelsen betale en tilsvarende højere løn. En sådan lønstigning kunne ske, med eller uden tilsvarende prisstigning, alt efter som lønstigningen var højere end stigningen i arbejdstimens produktivitet i ind- og udlandet.

Lønnen kunne dernæst stige, når udbyttet af arbejdstimen eller produktiviteten var steget mere i indlandet end i udlandet, thi derved bedredes ligeledes konkurrenceforholdet, og arbejdsgiverne kunne uden ændring i beskæftigelsen bære en højere løn. I dette tilfælde ville lønstigningen heller ikke medføre nogen prisstigning.

Det er karakteristisk for begge disse tilfælde, at en stigning ville komme også uden fagforeningernes medvirken, idet man ville komme ind i en højkonjunktur med stigende efterspørgsel efter arbejdskraft, som med nødvendighed ville drive lønnen op, når fuld beskæftigelse var nået.

Endelig kunne man sætte lønnen op eller hindre en nedsættelse, som ellers ville finde sted, uden at de to lige nævnte betingelser var til stede, men i så tilfælde måtte følgen naturligvis blive, at der opstod arbejdsløshed, således som lige skildret. Priserne ville ikke kunne ændres væsentlig, da de som nævnt under disse forhold var bundet til udlandets prisniveau. Arbejdsgiverne måtte derfor nødvendigvis afskedige de arbejdere, som det med den tidligere lavere løn lige netop kunne betale sig at beskæftige. Samtidig hæmmedes naturligvis såvel opførelsen af nye som udvidelsen af ældre bedrifter.

Resultatet af en sådan politik blev altså, at vel nåede den beskæftigede del af arbejderne en højere realløn, idet priserne ikke steg svarende til lønforhøjelsen, men samtidig formindskedes produktionen, og der opstod arbejdsløshed. Det var endvidere karakteristisk for denne periode, at arbejdsgiverne i det sidstnævnte tilfælde ville modsætte sig lønkrav. De havde jo ikke nogen mulighed for at overvælde den forhøjede løn på priserne.

Lønforhøjelser fandt derfor normalt sted under den opadgående konjunktur, når de lige nævnte to første betingelser for en lønstigning var til stede. Det var under den nedadgående konjunktur, hvor arbejdsgiverne krævede lønnedsættelser, at fagforeningerne havde deres store opgave med at forhindre denne, men det er klart, at arbejdsgivernes bevidsthed om vanskelighederne ved at opnå lønnedsættelser under nedadgående konjunkturer ville styrke deres modstand mod lønforhøjelser under den opadgående konjunktur, selvom de kunne betale den højere løn, og selvom det var vanskeligt at skaffe sig arbejdskraft til de gældende lønsatser. Det er forståeligt, at man den gang som nu under højkonjunkturer havde lønforhøjelser udover tariffene.

Hovedsagen er imidlertid, at der under disse forhold måtte være en ret kraftig modstand mod lønforhøjelser fra arbejdsgivernes side, idet deres økonomiske eksistens var afhængig af arbejdslønnens fastsættelse.

Når der trods betydelig arbejdsløshed har kunnet finde lønforhøjelser sted, f. eks. i trediverne, hænger dette sammen med, at også for arbejdsgiverne gælder det, at kun et mindretal af deres medlemmer og som regel de mindst indflydelsesrige ville se deres eksistens truet, idet de bedre organiserede virksomheder, navnlig efter at man i trediverne var gået over til importregulering og andre begunstigelser, i reglen var i stand til at bære lønforhøjelser.

Hvilke ændringer er der sket i disse forudsætninger?

For det første er den grundlæggende forudsætning om, at de priser, virksomhederne kunne opnå for deres produkter, er afhængige af prisniveauet i udlandet ikke længere til stede. Vekselkurserne på udlandet er ikke længere faste, men kan forhøjes hvis virksomhedernes rentabilitet kræver det. En sådan tilpasning af vekselkurserne er sket gang på gang, men der findes også andre muligheder end vekselkursernes ændringer. Der kan pålægges importafgifter og ydes eksportpræmier, og der kan indføres importregulering, der sikrer virksomhedernes afsætning i indlandet trods højere omkostninger. Dette bevirker, at priserne kan sættes op, svarende til lønforhøjelserne, og at arbejderne derfor ikke opnår nogen fordel af sådanne lønforhøjelser.

Det er klart, at fagforeningerne i sådanne tilfælde, og der vil de have forbrugernes tilslutning, i al almindelighed vil klage over prisforhøjelserne. De vil måske i den anledning modsætte sig navnlig sådanne generelle midler som forhøjelse i vekselkurserne, — mindre de mere specielle midler, jeg lige har nævnt, selv om de har samme virkning og samtidig en del skadelige bivirkninger for produktionen. Endelig vil man kræve, at det offentlige gennem priskontrol hindrer lønstigning i at blive omdannet til tilsvarende prisstigning.

Her kommer vi imidlertid til den anden af de fundamentale forudsætninger for den hidtidige politik, nemlig den at arbejdsløshed kunne tolereres. Her er sket en afgørende ændring. Nu opstiller alle regeringer det som et programpunkt, at der skal være fuld beskæftigelse og støttes heri af arbejderne og deres politiske repræsentanter stærkere end af nogen anden gruppe; men deraf følger, at benene er ganske slået væk under fagforeningernes opgave som kamporganisationer, thi med mindre der er sket en stigning i arbejdstimens produktivitet, kan lønforhøjelser uden beskæftigelsesnedgang ikke opnås, uden at priserne forhøjes tilsvarende. I så tilfælde har lønforhøjelserne ingen interesse, og i de tilfælde, hvor en forbedring i produktiviteten er sket, kan en lønforhøjelse vel opnås uden prisforhøjelse, men som jeg allerede har nævnt, vil den i dette tilfælde fremkomme af sig selv, eller også vil produktivetsforbedringen give sig udslag i lavere priser.

Jeg sagde før, at der var intet, hverken i logikken eller i erfaringen, der tydede på, at fagforeningerne gennem lønforhøjelser kunne presse real-lønnen op, med mindre man var villig til i købet at tage en del arbejdsløshed, men at det før nævnte pigkæpargument kunne tænkes at have øvet indflydelse på arbejdsproduktiviteten og dermed på reallønnen.

Det vil imidlertid ses, at også denne virkning falder bort, når der stadig skal opretholdes fuld beskæftigelse, for i dette tilfælde ophører jo ethvert pres på arbejdsgiverne. Dette pres bestod jo nemlig i, at de kunne tvinges til at nedsætte omfanget af deres virksomhed, men da dette altid var forbundet med arbejdsløshed, og den nu ikke må finde sted, må regeringen sørge for, at arbejdsgiverne kan opnå priser, som gør produktionen rentabel i fuldt omfang, så dette pres fuldstændig fjernes.

Lønpolitiken og pengevæsenet.

Hertil kommer et andet moment. Tidligere var det således, at det var pålagt Nationalbanken at holde pengevæsenet i orden, og det kan vel ikke betyde andet, end at banken skulle sikre, at kronen nogenlunde beholdt sin købeevne eller værdi. Loven om Nationalbanken pålægger forøvrigt stadig banken denne pligt.

Denne opgave løstes på den måde, at banken, når omkostningsniveauet her i landet steg stærkere end i udlandet, således at der kom underskud på betalingsbalancen, forhøjede rentesatserne og på anden måde indskrænkede kreditten. Dette førte dog ikke til nogen nedgang i lønninger eller andre omkostningselementer, men derimod til arbejdsløshed. Balancen blev bragt til veje på den måde, at byggevirkosomhed og anden investering gik ned, samtidig med at de arbejdsløse måtte indskrænke deres forbrug. Under sådanne forhold er det klart, at det var muligt at hindre yderligere lønstigning, så længe depressionen varede, og det lykkedes derved at holde lønniveauet nogenlunde på samme højde i de forskellige lande. Dermed hindrede denne mekanisme ikke i sig selv, at der kunne ske en almindelig international lønstigning og dermed en forringelse af pengenes værdi, men den holdt denne bevægelse indenfor visse grænser. Dertil kom, at de toneangivende landes centralbanker af frygt for senere indtrædende betalingsvanskeligheder overfor udlandet eller tvunget af gulddækningsreglerne i reglen greb til kreditindskrænkning, når højkonjunkturerne og de dermed følgende lønstigninger havde nået et vist punkt. Vi ser altså, at det middel, som de forskellige landes centralbanker brugte til at begrænse nedgangen i pengenes værdi, var af en sådan art, at det kun virkede gennem skabelsen af arbejdsløshed, økonomisk depression, falliter m. m.

Det er derfor klart, at når man opstiller og gennemfører programmet — fuld beskæftigelse — eller blot meget høj beskæftigelse, kan denne meka-

nisme ikke længere virke. Nationalbankloven pålægger stadig banken at sikre et stabilt pengevesen, men når fuld beskæftigelse skal holdes, har den faktisk ikke længere nogen magt dertil.

Vi har nylig set, at Nationalbanken har genoptaget sin gamle politik med kreditindskrænkning for at sikre imod inflation, men vi har også set, at følgen er blevet arbejdsløshed, og jo længere man fastholder denne politik, desto større vil arbejdsløsheden blive. Det er nemlig klart, at skal beskæftigelsen opretholdes uforandret, må Nationalbanken forsyne befolkningen med de betalingsmidler, som er nødvendige til at opretholde beskæftigelsen med de gældende lønsatser og de dertil svarende indtægter for andre samfundsklasser. Resultatet bliver, at Nationalbanken som regulator af pengevesenet er sat ud af spillet, og at det faktisk bliver arbejdsmarkedets organisationer, d. v. s. fagforeningerne og arbejdsgiverforeningen, som gennem de resultater de kommer til, ved deres kollektive aftaler bliver bestemmende for pengevesenets udvikling i landet. Staten og Nationalbanken kan i forening sørge for, at der med det gældende lønniveau ikke fremkommer en overefterspørgsel efter arbejdskraft i landet, så at lønnen ad denne vej så at sige spontant drives op, men de kan intet gøre ved de prisstigninger, der med nødvendighed følger af, at lønsatserne forhøjes uden at følgen bliver en arbejdsløshed, som altså er uforenelig med programmet.

Hvilke bremses er der på udviklingen?

Man kan herefter spørge, hvilke bremses der da er på udviklingen, hvad der eventuelt kan hindre, at vi kommer ind i en grænseløs inflation? Nogle vil herpå svare, at arbejdsgiverne vil modsætte sig stadige lønforhøjelser, og at der heri ligger en bremse på udviklingen. Det er rigtigt, at arbejdsgiverforeningen i reglen har modsat sig lønforhøjelser ved overenskomstfornyelserne, for dog i reglen til slut at give efter, men da det ikke kan påvises, at arbejdsgiverforeningen har nogen interesse i at modsætte sig generel lønforhøjelse, er det vel urimeligt at antage, at de skulle kunne danne noget solidt bolværk mod stadig stigning. Når det nemlig er således, at en lønstigning kan efterfølges af en tilsvarende prisstigning, fordi arbejdsgiverne ved, at regeringen under alle omstændigheder må sørge for, at priserne tilpasses således, at beskæftigelsen kan opretholdes, vil arbejdsgiverne ikke lide noget tab ved lønforhøjelser; tværtimod vil de i reglen opnå en fortjeneste derved, at deres gæld og de deraf følgende rente- og afdragsydelse forbliver uforandret i kroner.

Der er derfor også faktisk i alle lande sket en meget stærk forringelse af pengenes værdi. Her i landet ligger såvel pris- som lønniveau, og de to har fulgt rigtigt godt ad gennem hele perioden, vel på omkring 2,4 gange 1938. Noget tilsvarende har man i andre nordvesteuropæiske samfund

samt i Amerika, mens man i lande som Frankrig og Finland har en 16-dobling af priserne siden før krigen, og i Italien priser og lønninger ca. 60 gange så høje som før krigen. Udviklingen har været ganske jævn her i landet, og det er ikke til at se, hvorfor den skulle standse, hvis ikke særlige foranstaltninger træffes.

Hvem skal ordne pengevæsenet under fuld beskæftigelse?

Det brændende spørgsmål opstår derfor, hvordan man under fuld beskæftigelse skulle kunne holde pengevæsenet nogenlunde i orden. Det er klart, at hvis fagforeningerne fastholder den hidtidige politik at stræbe efter stadige forhøjelser af lønningerne, går vi ind i en uendelig inflationsperiode, og sandsynligheden taler vel for, at den har en tilbøjelighed til at forstærke sig selv. Det er jo nemlig klart, at når man så at sige har en garanteret inflation, d. v. s. *ved*, at lønnen stadig vil stige, må det være fordelagtigt at fremskynde opførelse af bygninger, anskaffelse af maskiner m. v., fordi man kun kan vente, at de bliver dyrere; det må endvidere gælde om at påtage sig al den gæld, man kan, da de penge, man skal betale renter og afdrag med, jo bliver mindre og mindre værd. Samtidig vil lysten til at spare naturligvis svækkes, når det opsparede får mindre og mindre værdi. Kort sagt: folk vil miste respekten for pengene og vil søge at give dem ud snarest muligt, hvilket i sig selv vil fremskynde en pris- og lønstigning.

Fagforeningernes fremtidige opgaver.

Vi har nu set, at fagforeningerne som kamporganisation, der stræber efter at opnå forhøjede pengelønninger, er uforenelig med en politik, der går ud på at opretholde fuld beskæftigelse. Der bliver derfor 2 muligheder, nemlig at opgive denne politik, hvorefter fagforeningerne kan anvende deres traditionelle metoder, og med de resultater, som man har kunnet konstatere i fortiden, eller også fastholde programmet fuld beskæftigelse, hvilket medfører, at fagforeningerne må omlægge deres politik og stille sig nye opgaver, når formålet er at forøge deres realindtægt. Jeg skal ikke spørge om, hvad resultatet kan blive af dette valg, men kan dog sige, at jeg tror ikke, befolkningen vil finde sig i tilstande som dem, vi havde i trediverne med stor arbejdsløshed, og i hvert fald kræver jo arbejderne af deres repræsentanter på tunge, at fuld beskæftigelse skal opretholdes. Der kan heller ikke være tvivl om, at en sådan tilstand mere end strejker eller noget andet middel, som fagforeningerne har til deres rådighed, styrker arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet og sikrer dem respekt fra alle sider. Erfaringen har vist dette med tilstrækkelig tydelighed i de senere år, men resultatet deraf bliver altså, at fagforeningerne må se sig om efter andre opgaver end de hidtidige. Det gælder nemlig ikke længere om gennem strejker eller boycot at tvinge arbejdsgiverne til højere løn, heller

ikke at nå en sådan gennem regulering efter pristal, for når der hele tiden er fuld beskæftigelse, vil der ikke være nogen fare for, at arbejdsgiverne ikke skal betale for arbejdskraften, hvad den er værd, eller i det hele taget yde arbejderne de fordele, som konkurrencen om arbejdskraften nødvendiggør.

Hvad det nu kommer an på er derimod at øge arbejdets produktivitet, således at produktionsudbyttet bliver størst muligt og dermed også arbejdsgivernes evne til at betale lønnen.

Denne opgave at forbedre produktionsteknik og organisation påhviler naturligvis i første række arbejdsgiverne, og det er muligt, at deres interesse heri er noget svækket, når de på grund af programmet fuld beskæftigelse ikke som tidligere jævnligt stilles overfor kravet om indskrænkning af virksomhed, men der er dog vel hos mange arbejdsgivere en naturlig interesse for at indrette virksomheden så rationelt som muligt, og fagforeningerne bør i hvert fald af yderste evne støtte en sådan tendens, og de bør indenfor egne rækker sørge for det mest gnidningsløse samarbejde på arbejdspladserne, ligesom de også gennem samarbejdsudvalgene bør gøre deres synspunkter gældende vedrørende en bedre organisation af virksomheden. Endvidere bør de støtte alle bestræbelser på at dygtiggøre arbejderne fagligt og menneskeligt.

Fagforeningernes ansvar for pengevæsenet.

Dette kan selvfølgelig udmærket foregå samtidig med, at man som hidtil søger at presse lønnen op, men her kommer vi til det andet moment, nemlig pengevæsenets stabilitet. Det kan ikke undgås, at fagforeningerne her må tage et medansvar. Situationen er ny og uprøvet, og det er ikke let at angive, hvorledes programmet bør løses. Jeg tror, at hovedsagen er, at det bliver klart for alle, at Nationalbanken ikke har mulighed for at holde pengevæsenet i orden, når beskæftigelsen skal opretholdes, men at den afgørende faktor er de lønninger, som arbejdsmarkedets organisationer bliver enige om. Hovedansvaret derfor ligger hos disse organisationer.

Om bevidstheden herom er tilstrækkelig til at fremkalde den nødvendige moderation med hensyn til lønkrav kan ikke på forhånd afgøres.

Det er selvfølgelig også vigtigt, at det bliver fuldstændig klart for fagforeningerne og deres ledelse, at der intet kan nås ved at presse lønningerne op, men man har ingen sikkerhed for, at denne forståelse bliver fremherskende, og selv om den bliver det, at man så vil drage konsekvenserne deraf og slå ind på en anden politik.

Statens indgriben i løndannelsen.

Hvis ikke, kommer spørgsmålet om statens indgriben i løndannelse ind i billedet.

En sådan indgriben har vi mange eksempler på fra de sidste 15 år og navnlig fra de allersidste år, men den har i reglen været betragtet som noget uønsket, midlertidigt eller krisepræget. Dog kan man pege på, at der f. eks. i England, Norge og Sverrig gennem lange perioder har været truffet overenskomster mellem staten og arbejdsmarkedets organisationer om den lønpolitik, der skulle føres, og endelig kan man henvise til Holland, hvor organisationerne vel forhandler om lønningerne, men hvor staten har det sidste ord, idet den skal godkende de aftaler, som man har truffet, før de har gyldighed.

Det er fejlslagt at tro, at man derved har sat fagforeningerne eller arbejdsgiverforeningen ud af spillet ved løndannelsen, de kan givetvis slet ikke undværes. En fastfrysning af lønsatser ville føre til højst uheldige resultater både på produktion og beskæftigelse, idet der stadig må ske forskydninger mellem de forskellige arbejdergrupper. Hvad regeringen tager sig af er ikke forholdet mellem lønningerne, men derimod det almindelige niveau, og det er jo dette niveau, der er bestemmende for den pengemæssige udvikling, men dette niveau har ikke noget at gøre med reallønnen, der alene beror på arbejdets produktivitet.

Der er meget, der taler for den hollandske ordning, men det samme kan naturligvis nås, hvis organisationerne frivilligt i deres overenskomster tager hensyn til pengevæsenet.

Når det undertiden bliver sagt, at en ordning som den hollandske betyder et statsdiktatur over lønningerne, beror dette på en misforståelse. Meningen med den hollandske ordning er jo ikke at blande sig i lønforholdene i de enkelte erhverv, men blot at sikre et nogenlunde stabilt pengevæsen.

Jeg har beskrevet, hvorledes man tidligere sikrede sig dette, nemlig gennem Nationalbankens brutale indgriben. Også *den* kunne kun virke ved at bremse lønstigninger, men den gjorde det på en sådan måde, at man måtte tage arbejdsløshed med i købet. Det må i hvert fald være en betydelig mere irrationel måde at gøre det på, end at myndighederne søger at føre kontrol med prisniveauets udvikling, og den stiller heller ikke arbejderen gunstigere.

Slutbemærkninger.

Der er sket dybtgående ændringer i statens stilling til det økonomiske liv. Ingen anser det mere som ønskeligt, at staten skal forholde sig som en passiv tilskuere og lade arbejdsløshed og kriser frit udfolde sig. Selv om man ikke er tilhænger af, at staten skal erstatte den enkeltes ansvar for sit velfærd, kræver vi alligevel alle, at den skal skabe mulighed for, at individerne kan få lov til at gøre deres produktive indsats gældende i det omfang, de selv ønsker det.

Fagforeningernes hidtidige politik passer ikke ind i dette system. Den reelle arbejds løn beror på produktionsudbyttet pr. arbejdstime, når der er fuld beskæftigelse. I en tid med knaphed på arbejdskraft kan ingen arbejdsgiver ret længe ad gangen underbetale sine arbejdere.

Fagforeningerne behøver derfor ikke at beskæftige sig med spørgsmålet om at presse lønnen op. De skal være med til at holde orden på arbejdspladserne, sikre den enkelte mod overgreb, men ellers må deres bestræbelser, hvis de ønsker det størst mulige udbytte, gå ud på at højne produktionsniveauet, Lønforhøjelser, der ikke følges af stigning i arbejdsudbyttet, kan kun give sig udslag i tilsvarende prisforhøjelser. De bliver derfor udelukkende udtryk for forringelse af kroneværdien.

På denne måde får fagforeningerne et ansvar for pengevæsenets stabilitet, og det må være en af hovedopgaverne at finde ud af, hvorledes dette ansvar bedst kan udøves.